

WPROWADZENIE

Ochrona praw wierzycieli: Wszyscy jesteśmy i wierzycielami, i dłużnikami

Elżbieta Mączyńska

Oddajemy do rąk czytelników trzeci już Biuletyn, który ma charakter specjalny, monotematyczny i dotyczy problematyki ochrony praw wierzycieli. Problematyka ta jest przedmiotem badań w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nt. „Ocena poziomu rzeczywistej ochrony praw wierzycieli w Polsce w latach 2004-2012 – koszty transakcyjne dochodzenia praw z umów” (grant nr UMO-2013/09/B/HS4/03605). Grant ten jest realizowany pod moim kierunkiem przez zespół naukowców i praktyków funkcjonujący jako konsorcjum badawcze Szkoły Głównej Handlowej¹ i Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego (tamtejszym zespołem kieruje prof. dr hab. Jacek Gołaczyński)². Pierwszy Biuletyn dotyczył przede wszystkim jakości prawa (Biuletyn PTE 2015 nr 1). W Biule-

tynie drugim dominowały kwestie funkcjonowania oraz skuteczności regulacji dotyczących upadłości i restrukturyzacji przedsiębiorstw (Biuletyn PTE 2016 nr 4). Niniejszy zaś Biuletyn ukierunkowany jest na interdyscyplinarne, w tym ekonomiczne i prawne analizy dotyczące ochrony praw wierzycieli w kontekście praw i motywacji dłużników, ale także w kontekście funkcjonowania sądownictwa, w tym sądów elektronicznych.

Decyzja o publikacji kolejnego Biuletynu (a także poprzednich) poświęconego problematyce wierzycielności wynika z tego, że tematyka ta, choć jest specjalistyczna, w jakiejś mierze dotyczy zarazem każdego kto kiedykolwiek był wierzycielem albo dłużnikiem. Stąd celowość upowszechniania i popularyzacji wiedzy na ten temat, czemu służą

¹ Wykonawcy badań ze strony SGH to 15-osobowy następujący zespół pracowników i doktorantów SGH oraz ekspertów spoza tej uczelni: (kolejność alfabetyczna): mgr P. Bondarowski, mgr K. Duleba (SGH), mgr M. Frąszczak, dr hab. K. Kreczmańska – Gigol, mgr P. Kupis, mgr M. Łabędzki, prof. P. Masiukiewicz, prof. dr hab. E. Mączyńska (kierownik badań), dr hab. S. Morawska (SGH), mgr M. Nowak, dr hab. W. Rogowski, prof. dr hab. Roman Sobiecki, dr P. Staszkiwicz oraz K. Joński (Ministerstwo Sprawiedliwości)

² Wykonawcy badań ze strony Uniwersytetu Wrocławskiego to: prof. dr hab. J. Gołaczyński, dr Ł. Goździaszek, dr S. Kotecka-Kral, dr A. Stangret-Smoczyńska, mgr S. Gali, mgr J. Horobiowski (Sąd Rejonowy dla Wrocławia-Fabrycznej we Wrocławiu).

m.in. wyniki badań naukowych. Publikacja w formie biuletynu, zarówno w wersji papierowej, jak i cyfrowej (http://www.pte.pl/223_biuletyny_pte.html) gwarantuje wysoki stopień upowszechnienia, zważywszy zwłaszcza na wielotysięczne gremium Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego. Ponadto, w projekcie grantu założono, że wyniki badań będą poddawane interdyscyplinarnym dyskusjom (w tym metodą delficką), dyskusjom w środowisku ekonomistów, prawników i przedstawicieli innych dyscyplin, a także praktyków oraz polityków. Wyniki tych dyskusji prezentowane są w tym Biuletynie, jak i w poprzednich.

Biuletyn zawiera wybrane referaty, refleksje i opinie stanowiące pokłosie otwartej, interdyscyplinarnej, konferencyjnej debaty zorganizowanej przez KNoP SGH i PTE³. Debata ta była ukierunkowana nie tylko na przedstawienie cząstkowych wyników badań oraz dalszych zamierzeń badawczych, ale przede wszystkim na poddanie ich interdyscyplinarnym ocenom i weryfikacjom, z uwzględnieniem dorobku i doświadczeń, zarówno naukowców reprezentujących różne dyscypliny nauki, jak i praktyków życia gospodarczego, w tym zwłaszcza prawników. Tego typu otwarta debata łączy zalety burzy mózgów i metody delfickiej.

Jak wykazywaliśmy w Biuletynie nr 1 z 2015 r., w związku z burzliwymi przemianami, jakich doświadcza globalna gospodarka, zwiększa się waga problematyki ściągłości wiarygodności i generalnie dochodzenia praw z umów. Zaostrza się i narasta problem związanych z tym kosztów. Świadczą o tym trudności z egzekwowaniem wiarygodności pojawiające się nie tylko w relacjach między przedsiębiorstwami i ich kontrahentami, ale także w relacjach między instytucjami państwowymi, w tym samorządowymi ponadnarodowymi, a nawet między niektórymi państwami. Przyczyny tego groźnego dla harmonijnego rozwoju społeczno-gospodarczego

zjawiska mają złożone podłoże o charakterze globalnym i krajowym. Wiążą się one z dysfunkcjami w systemie tworzenia i egzekwowania prawa oraz funkcjonowania instytucji wymiaru sprawiedliwości, erodują w systemie wartości społecznych i związanymi z tym zjawiskami anomii. Przyczyny te wiążą się też z nasilaniem się w wielu krajach barier wzrostu i rozwoju społeczno-gospodarczego, barier mających symptomy sekularnej stagnacji⁴.

Jak już wskazywaliśmy, zapoczątkowany w USA w latach 2007-2008 kryzys globalny spektakularnie wykazał, że dokonujące się przemiany cywilizacyjne, postępujące procesy globalizacji, rozwój rynków kapitałowych i ponadnarodowych przedsiębiorstw oraz związana z tym złożona sieć powiązań w gospodarce sprawiają, że nie tylko gospodarka, przedsiębiorstwa, ale i ryzyko, w tym bankowe ryzyko niewypłacalności kredytobiorców oraz ryzyko ich bankructw, podlegają globalizacji, prowadząc do efektu domina. Towarzyszy temu nie tylko syndrom „za duży, żeby upaść”, lecz także syndrom „zbyt powiązany, zbyt zglobalizowany, żeby upaść”. Rodzi to nowe wyzwania, ale i trudności badawcze, wynikające z zaciemniania i zmniejszania się transparentności przyczyn bankructw. Zmniejsza się przy tym przejrzystość procesów upadłościowych i bankructw przedsiębiorstw.

Stąd potrzeba i uzasadnienie podejmowania badań ukierunkowanych na teoretyczne i empiryczne identyfikowanie poziomu rzeczywistej ochrony praw wierzycieli w Polsce oraz kosztów transakcyjnych dochodzenia praw z umów. Nieprawidłowości w funkcjonowaniu prawa regulującego roszczenia wierzycieli w skrajnym przypadku mogą prowadzić do upadłości przedsiębiorstw. Potwierdzają to badania prowadzone od kilku lat w SGH w Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie. Ich wyniki są regularnie publikowane⁵. Ponadto przekazywane są instytucjom zajmującym się tą problematyką. Wyniki te zostały

³ Debata ta odbyła się 20 marca 2017 r. w Polskim Towarzystwie Ekonomicznym w Warszawie i miała charakter otwarty. Wzięli w niej udział przedstawiciele różnych dyscyplin naukowych i różnych profesji, w tym przede wszystkim ekonomiści, prawnicy, socjologowie i in. Pełny zapis debaty zawiera jej stenogram zamieszczony na stronie internetowej PTE http://www.pte.pl/243_konferencje_cd.html

⁴ Szerzej na ten temat: E. Mączyńska, Sekularna stagnacja w: *Reforma Kulturowa 2020-2030-2040. Sukces wymaga zmian*, KIG. Warszawa 2015

⁵ Vide m.in. opublikowane w SGH monografie, prace zbiorowe: 1. *Ekonomiczne aspekty upadłości przedsiębiorstw w Polsce*, red. E. Mączyńska, 2005; 2. *Zagrożenie upadłością*, red. K. Kuciński, E. Mączyńska, 2005; 3. *Bankructwa przedsiębiorstw. Wybrane aspekty instytucjonalne*, red. E. Mączyńska, 2009; 4. *Meandry upadłości przedsiębiorstw. Klęska czy druga szansa*, red. E. Mączyńska, 2010; 5. *Cykle życia i bankructwa przedsiębiorstw*, red. E. Mączyńska, 2011; 6. *Ekonomia i prawo upadłości przedsiębiorstw. Zarządzanie przedsiębiorstwem w kryzysie*, red. S. Morawska, 2012; 7. *Procesy upadłościowe i naprawcze w Polsce na tle doświadczeń Unii Europejskiej*, red. E. Mączyńska, 2013; 8. *Upadłości, bankructwa i naprawa przedsiębiorstw*, red. A. Adamska, E. Mączyńska, 2013; 9. *Bankructwa, upadłości i procesy naprawcze przedsiębiorstw*, red. E. Mączyńska, 2015, *Efektywność procedur upadłościowych*; 10. *Efektywność procedur upadłościowych. Bankructwa przedsiębiorstw – katharsis i nowa szansa*, E. Mączyńska, S. Morawska, 2015.

wykorzystane m.in. w pracach Banku Światowego i Ministerstwa Sprawiedliwości (w tym w pracach powołanego w 2012 r. Zespołu Ministra Sprawiedliwości ds. Nowelizacji Prawa Upadłościowego i Naprawczego).

Jak zostało wykazane w poprzednich biuletynach, problemów kryzysów wynikających z nieprawidłowości w regulowaniu i egzekwowaniu wierzytelności doświadczają zarówno przedsiębiorstwa jak i gospodarstwa domowe. Ten problem, niemalże stary jak świat, znajduje miejsce w wielu publikacjach nie tylko współczesnych. Dowodzą tego rozmaite starodruki (zob. część IV). Jednakże w ostatnich latach debata na temat niespłacania długów, kryzysów, bankructw i upadłości spektakularnie się zintensyfikowała, co wiąże się z turbulentnymi zjawiskami, jakie przyniósł zapoczątkowany w okresie 2007-2008 w USA globalny kryzys finansowy, a także rosnące trudności z wypłacalnością niektórych krajów, czego przykładem jest m.in. Grecja.

Nieprawidłowości w procesie dochodzenia prawa, w tym nieprawidłowości w regulowaniu wierzytelności, zwiększają koszty transakcyjne w działalności gospodarczej. W przypadku takich nieprawidłowości są one nader wysokie. Mają przy tym charakter materialny, jak i pozamaterialny, np. reputacyjny. Wynikają m.in. z nakładów ponoszonych na procesy sądowe, nakładów czasu, zakłóceń w działalności gospodarczej itp. To wysokie koszty transakcyjne są jednym z czynników sprawiających, że w Polsce produktywność w gospodarce i wydajność pracy jest niższa aniżeli w wielu innych krajach, bardziej skutecznym w dbałości o jakość kształtowania prawa i należyte jego funkcjonowanie.

W debacie zabrało głos kilkanaście osób. Wybrane fragmenty tych wystąpień przedstawione zostały w końcowej części Biuletynu. Ramy tej publikacji uniemożliwiają pełną relację z debaty. Zainteresowani znajdują ją w stenogramie (publikowanym na stronach internetowych Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie – Zakładu Badania Bankructw oraz ZK PTE – [http://www.pte.pl/pliki/2/11/autLI-NE_2017_03_20_17h04m19s\[1\].pdf](http://www.pte.pl/pliki/2/11/autLI-NE_2017_03_20_17h04m19s[1].pdf)). W ramach najkrótszej konferencyjnej syntezy można stwierdzić, że debata miała charakter wielowątkowy i interdyscyplinarny, co sprzyjało jej kompleksowości, uwzględniane były zarówno kwestie makroekonomiczne, prawne, socjologiczne i psychologiczne.

Wypowiadali się nie tylko naukowcy, ale i praktycy, w tym ekonomiści, inżynierowie, biegli rewidenci, prawnicy, socjologowie, psychologowie i in. Debata była poprzedzona dodatkowymi wywiadami specjalistycznymi z przedstawicielami praktyki, w tym przede wszystkim sektora bankowego.

Wyniki tych prac prezentowane są w niniejszym Biuletynie w czterech częściach. Część I pt. *Wierzytelności i upadłości przedsiębiorstw* zawiera głównie wyniki badań 1200 akt sądowych, udostępnionych przez sądy upadłościowe w Gdańsku, Warszawie i Wrocławiu.

Część II, zatytułowana *Wierzytelności i ich zabezpieczenie*, to głównie analizy prawne. Przedstawiane są podstawowe kategorie prawne dotyczące wierzytelności i długów, takie jak np. hipoteka, zastaw i in. Wskazuje się tam m.in. na słabości i kontrowersje dotyczące obowiązujących regulacji. Część ta dotyczy ochrony praw wierzycieli w praktyce i zawiera wyniki badań empirycznych na temat skuteczności postępowania sądowego jako fundamentalnego narzędzia ochrony praw wierzycieli. Przedstawiane są tu dysfunkcje postępowań upadłościowych oraz innych postępowań sądowych.

Część III Biuletynu pt. *Windykacja wierzytelności* ukierunkowana jest na przedstawienie zalet i wad poszczególnych form windykacji wierzytelności, w tym m.in. windykacji polubownych i zwykłego postępowania cywilnego.

Celem pełniejszego przedstawienia wyników badań i dyskusji w części IV pt. *Miscellanea* zaprezentowane zostały wybrane fragmenty stenogramu z konferencji, jaka odbyła się w 2017 roku w ramach grantu. Prezentacja wyników debaty ukierunkowana jest na zwiększenie kompleksowości analiz. Zwiększeniu holizmu badawczego służą także konsultacje z zespołem Uniwersytetu Warszawskiego realizującym pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Jakubowskiej-Branickiej (*vide* fragment wystąpienia) projekt badawczy na temat ochrony praw wierzycieli w kontekście pożyczek chwilówkowych.

Taki układ Biuletynu podporządkowany został głównemu celowi prezentowanych w nim badań, jakim jest możliwie kompleksowa identyfikacja głównych czynników determinujących rzeczywistą ochronę praw wierzycieli, identyfikacja występujących w tym obszarze dysfunkcji oraz sformułowanie rekomendacji dotyczących możliwych

kierunków rozwiązań oraz niezbędnych zmian. Badania nie mogłyby być realizowane bez zaangażowania i pomocy wielu osób i instytucji, którym w tym miejscu w imieniu całego zespołu badawczego i własnym składam podziękowania. Dziękuję Bankowi PKO S.A., Panu prezesowi Zbigniewowi Jagiełło i Panu wiceprezesowi Piotrowi Mazurowi za konsultacje oraz za możliwość dodatkowych konsultacji z zespołem pracowników, dzięki czemu mógł się ukazać w tym Biuletynie tekst dotyczący banków. Wielce pomocne były konsultacje i materiały pozyskane od Pana Andrzeja Roter (niektóre z nich prezentujemy w tym Biuletynie), prezesa zarządu Konferencji Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce. Podziękowania kieruję także do Pana Sławomira Grzelczaka, wiceprezesa Biura Informacji Kredytowej, który zechciał podzielić się swoimi doświadczeniami na temat ochrony praw wierzycieli, zwłaszcza w kontekście dostępu do danych na ten temat. Wiele ważnych opinii przekazała nam Pani Krystyna Majerczyk-Żabówka, prezes Krajowego Związku Banków Spółdzielczych. Mieliśmy zarazem możliwość konsultacji prawnej. Bogate informacyjnie okazały się też opinie i materiały udostępnione

w ramach rozmów z Panem Zdzisławem Kupczykiem, prezesem zarządu Banku BPS S.A. Banku Polskiej Spółdzielczości. Dzięki tym kontaktom, w ramach konwersatorium „Czwartki u Ekonomistów” zorganizowana została specjalna debata poświęcona bankowości spółdzielczej pt. *Udział bankowości spółdzielczej w racjonalizacji gospodarowania i aktywizowaniu lokalnego kapitału*. Dziękuję także Związkowi Banków Polskich oraz innym podmiotom, które nie odmówiły nam badawczego wsparcia.

Wraz z zespołem realizującym grant pn. „Ocena poziomu rzeczywistej ochrony praw wierzycieli w Polsce w latach 2004-2012 – koszty transakcyjne dochodzenia praw z umów” zachęcam do zapoznania się z prezentowanymi w niniejszym Biuletynie materiałami i do udziału w kolejnych debatach, a także do wypowiedzi na ten temat. Będziemy też zobowiązani za nadsyłanie opinii do wykonawców i kierownictwa grantu (kontakt na stronie internetowej SGH).

Zachęcamy także do zainteresowania się wydanymi przez Oficynę Wydawniczą publikacjami dotyczącymi bankructw i niewypłacalności przedsiębiorstw. Ich wykaz zamyka niniejszy Biuletyn.